

XV. ASIR ŞÂİRİ UŞŞÂKÎ'YE ÂİT *YENBÛ-I HİKMET* ADLI MESNEVİNİN NECMEDDÎN-İ DÂYE'NİN *MİRSÂDU'L-İBÂD*'İ İLE MÜNÂSEBETİ*

Kübra YILMAZ**

Öz

Bu çalışma, XV. asrın en hacimli manzum eserlerinden kabul edilebilecek olan *Yenbû-ı Hikmet* ve *Yenbû-ı Hikmet*'in temel kaynaklarından biri olan *Mirsâdu'l-İbâd*'in karşılaştırması üzerinedir. *Yenbû-ı Hikmet* her ne kadar katalog kaydında ve eser zahriyesinde Pîr Hüsâmeddîn Uşşâkî'ye atfedilmiş olsa da araştırmamız neticesinde eserin Uşşâkî mahlaslı bir XV. asır şâiri tarafından kaleme alındığı anlaşılmıştır. Eser, 855 (1451-1452) yılında Türkçe kaleme alınmış dinî-tasavvufî bir mesnevi olup Candaroğlu İsmâil Şah'a ithaf edilmiş önemli mesneviler arasındadır. *Mirsâdu'l-İbâd* ise Necmeddîn-i Dâye er-Râzî (v. 654/1256) tarafından sûfinin seyr ve sülûkunu anlatmak üzere yazılmış önemli bir eserdir.

Hem Türk dil tarihi ve mesnevî edebiyatı açısından hem de *Mirsâdu'l-İbâd* adlı tasavvuf klasiğinden yapılmış telif-tercüme olması yönüyle önemli bir mesnevi olan *Yenbû-ı Hikmet* üzerine hazırlanan bu çalışmada *Yenbû-ı Hikmet*'in temel kaynağı olduğunu düşündüğümüz *Mirsâdu'l-İbâd* ile karşılaştırılması yapılarak iki eserin benzer ve farklı yönleri üzerinde durulmuştur. Ayrıca Uşşâkî'nin, *Yenbû-ı Hikmet*'i kaleme alırken *Mirsâdu'l-İbâd*'tan ne derecede yararlandığı ve ne gibi genişletmeler-daraltmalar yaptığı da incelenmiştir. Böylece Türk edebiyatı tercüme geleneği çerçevesinde *Yenbû-ı Hikmet*'in telif mi yoksa tercüme özelliğinde mi olduğu da irdelenmek istenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Uşşâkî, *Yenbû-ı Hikmet*, Necmeddîn-i Dâye, *Mirsâdu'l-İbâd*, Dinî-Tasavvufî Mesnevî, Telif-Tercüme

THE RELATION BETWEEN THE 15TH CENTURY POET UŞŞÂKÎ'S MATHNAWÎ *YENBÛ-I HİKMET* AND NECMEDDÎN-İ DÂYE'S *MİRSÂDU'L-İBÂD*

Abstract

This study aims to compare *Yenbû-ı Hikmet*, which is registered in the Süleymaniye Library, in the Catalog of Uşşâkî's Tekke, No. 358, and which can be accepted as one of the most voluminous works of the 15th century, and *Mirsâdu'l-İbâd*, one of its main sources. As a result of our research it is understood that *Yenbû-ı Hikmet* has been written by Uşşâkî who is a 15th-century poet, even though it has been attributed to Pîr Hüsâmeddîn

* Bu makale, *Uşşâkî'nin Yenbû-ı Hikmet* Adlı Eseri (İnceleme-Metin) isimli doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

** Araş. Gör. Dr. Kübra Yılmaz, Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk İslâm Edebiyatı Ana Bilim Dalı, ORCID: 0000-0002-9540-4352, kubrapolat@erciyes.edu.tr.

Uşşâkî in the catalog record and in the half-title of the work. The work is a religious-mystical mathnavi which was written up in Turkish in the 15th century by Uşşâkî in 855 (1451-1452) and is among the important mathnavis dedicated to Candaroglu İsmâil Shah. *Mirsâdu'l-İbâd* is an important work written by Necmeddîn-i Dâye er-Râzî (v. 654/1256) to narrate the sûfi's sayr and suluk (his spiritual journey in sufism).

This work, which is on *Yenbû-ı Hikmet*, that is an important mathnawi in terms of both Turkish language history and mesnevî literature as well as Ottoman mystic translation, focuses on the similar and different aspects of the two works in comparison with *Mirsâdu'l-İbâd*, which we consider to be the main source of *Yenbû-ı Hikmet*. It is also examined how Uşşâkî used from *Mirsâdu'l-İbâd* when he was writing up *Yenbû-ı Hikmet* and what he added and restricted. Thus, it is also intended to examine whether *Yenbû-ı Hikmet* is a translation or copyright within the scope of the translation tradition of Turkish literature.

Keywords: Uşşâkî, *Yenbû-ı Hikmet*, Necmeddîn-i Dâye, *Mirsâdu'l-İbâd*, Religious-mystical mathnavi, compilation-translation.

Makalenin Geliş Tarihi: 01.10.2018; Makalenin Yayına Kabul Tarihi: 30.10.2018

Giriş:

Yenbû-ı Hikmet, XV. asırda yaşamış şâir Uşşâkî'nin kaleme aldığı yaklaşık 13000 beyitlik mesnevidir. Kütüphane kataloğunda¹ *Dîvân-ı Dâsitân* şeklinde kayıtlı olsa da eserin bu isme sahip olduğuna dair kesin bir bilgiye rastlamadık. Bununla birlikte eserdeki birkaç beyitte adlandırılmasıyla alâkalı net bilgiler bulunmaktadır:

996. İder deryâ dil ırmağımı hâlvet
Odur ser-çeşme-i Yenbû^c -ı Hikmet (34^b)

1071. Görürse hâmenüñ ^c aynı tamâmı
Ola Yenbû^c -ı Hikmet nâme nâmı (36^b)

beyitlerinden anlaşıldığı üzere Uşşâkî, eserine *Yenbû-ı Hikmet* adını uygun görmüştür.²

Eserin zahriyesinde gelişigüzel bir el yazısıyla kaleme alınmış notta

“el-Mecmû^c min-keîâmî'l-^c ârifî billâhi'l-mübîni'l-bâkî Hüsâmeddîn ^c Uşşâkî
rađıyallâhu te^c âîlâ ^c anhu ve nefe^c nâ bihi âmîn yâ Rabbe'l-^c âlemîn”

1 Bkz. Uşşâkî, *Yenbû-ı Hikmet*, Süleymaniye Kütüphanesi, Uşşâkî Tekkesi Kataloğu, nr. 358.

2 Eserin, Süleymaniye Kütüphanesi Uşşâkî Tekkesi kataloğundaki kaydında yer alan isimlendirme hataları 2012 senesinde kütüphane görevlilerine bildirilmiştir. Buna rağmen, o günden beri eserin müellif ve isim kaydında herhangi bir tashih yapılmamıştır. Bu çalışmada verdiğimiz dipnotlarda eserin tarafımızca tashih edilen künyesini kullanmayı tercih ettik.

yazmaktadır. Nottan anlaşıldığına göre eseri okuyan bir kimse Uşşâkî mahlasından ötürü onun Hüsâmeddîn Uşşâkî'nin sözlerinin toplandığı bir divan olduğu zannına kapılıp bu notu yazmış olmalıdır.

Eserin müellif nüshası tespit edilememiştir. Elimizdeki bu tek nüshanın istinsâh tarihi 949 (1542-1543), müstensihî Mehmed b. Safâ (?)'dir. 361 varak olan *Yenbû-ı Hikmet*'te bazı istisnalar dışında her sayfa 19 satırdan müteşekkildir. Eserin telif tarihinin verildiği bir beyitte beyit sayısı da verilmektedir.³ Buna göre eser 12800 (on iki bin sekiz yüz) beyittir. Mesnevi olan ana metni sıralı biçimde numaralandırdığımızda 11851 beyit olduğunu görmekteyiz. Eserde müstakil olarak numaralandırılmış kaside, şiir ve rubâî başlıklı diğer manzumeler de toplamda 981 beyit tutmaktadır. Dolayısıyla metin toplamda 12832 beyittir. Şâir ilgili beyitte vezin gereği aşağı yukarı bir sayı vermiş olmalıdır.

Din ve devlet büyüklerine eser sunmanın, onların iltifat ve ihsanını kazanmak için bir vesile olduğu bilinen bir durumdur. Uşşâkî *Yenbû-ı Hikmet*'i Sinop yöresinde hüküm süren Candaroğullarından Kemâleddin İsmâil Şah'a (saltanatı: 1443-1461) ithaf etmiştir.⁴

Yenbû-ı Hikmet tasavvuf yolunu öğretmek iddiasıyla yazılmış bir eserdir.⁵ Dolayısıyla eser bu iddiaya uygun bir takım kaynaklara müracaat ile kaleme alınmıştır. *Yenbû-ı Hikmet*'in kaynakları genel olarak ikiye ayrılabilir. İlki; eserin muhtevâ bakımından en güçlü ve temel kaynağı olan *Mirsâdu'l-ibâd mine'l-mebde' ile'l-meâd*'dır.⁶ İkinci tür kaynaklar ise ilmî ve edebî kaynaklardır. *Yenbû-ı Hikmet* konusu itibarıyla büyük oranda *Mirsâdu'l-İbâd*'ı kaynak edinmiş bir telif-tercümedir.

Mirsâdu'l-İbâd adıyla anılan kaynak Necmeddîn-i Dâye (v. 654/1256)'nin ve Fars nesrinin en önemli eserlerinden kabul edilmektedir. Farklı dillerde de tercümesi bulunan eser Türkçeye ilk defa Kâsım b. Mahmud Karahisârî (v. 891/ 1486) tarafından Sultan II. Murad'a ithâfen *İrşâdü'l-mürîd ile'l-murâd fî tercemeti Mirsâdu'l-ibâd* adıyla (822/1419 yahut 825/1422 tarihlerinden birinde) tercüme edilmiştir.⁷ *Mirsâdu'l-İbâd*'ın beşinci bâbı esas alınarak

3 Uşşâkî, *Yenbû-ı Hikmet*, 361a.

4 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1972), 1: 81-91; Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar, XIII-XV. Yüzyıllarda Kuzey-Batı Anadolu Tarihi, Çobanoğulları Beyliği-Candaroğulları Beyliği*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988), 1: 100-117.

5 Uşşâkî, *Yenbû-ı Hikmet*, 18a.

6 Kısaca *Mirsâdu'l-İbâd* adıyla anılmaktadır.

7 *Mirsâdu'l-İbâd* 1670'li yıllarda Çinli Müslümanlar için Wu Zixan tarafından *Guzihen Ya-odoo* adıyla Çinceye çevrilmiştir. Mehmet Okuyan, "Necmeddîn-i Dâye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32: 496. Ayrıca eserin bir adet de İngilizce tercümesi bulunmaktadır: Hamit Algar, *The Path of God's Bondsmen from Origin to return*, (New York: Caravan Books, 1982).

803/1401'de Şeyhoğlu Mustafa tarafından *Kenzü'l-küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ* adıyla siyasetnâme türü bir eser yazdığı bilinmektedir. Bu eserin *Mirsâdu'l-İbâd*'tan tercüme olup olmadığı konusunda tartışmalar mevcuttur.⁸

Yenbû-ı Hikmet'le Mirsâdu'l-İbâd'ın Münâsebeti

Araştırmalarımız neticesinde *Yenbû-ı Hikmet*'in Kübrevî şeyhlerinden Necmeddîn-i Dâye (v. 654/1256)'ye âit *Mirsâdu'l-ibâd* adlı Farsça tasavvuf klasiğinden istifade edilerek yazıldığını tespit ettik. Bu istifadenin ölçüsünü anlamak ve *Yenbû-ı Hikmet*'in telif ya da tercüme mi olduğu meselesindeki muğlaklığı gidermek amacıyla, edebiyatımızdaki tercüme ve şerh konularına eğilme gereği duyduk. Konuyla alakalı varabildiğimiz en kesin sonuç, geleneğimizde metinlerarası ilişkilerin yeterince net olmadığıdır.

Beylikler dönemi, beylerin teşvik ve talepleriyle şâir ve yazarlar tarafından Arapça ve Farsça eserlere dayanılarak Türkçeye nakledilen tercüme eserlerin yoğun olduğu bir zaman dilimidir. Konu ve mazmun örgülerinin aynı olması ve Türk şâirlerinin birebir tercümelerinin telif kabul edilmesi, devrin edebî anlayışını ortaya koyar. Klasik dönem telif eser anlayışı günümüz orijinal eser anlayışından farklıdır. Geleneğe göre telif, çoğunlukla yabancı sayılabilecek kaynak ya da kaynaklara dayanan, kısmen tercüme olabilen, kısmen de yazarın katkılarıyla ortaya konan eserdir.⁹ Toplumun ihtiyaçlarına istinaden ortaya konan klasik dönem eserlerinde önemli olan maslahattır. Bu bağlamda edebî gelenekte ön planda olan, konunun orijinalliği yahut telif/tercüme oluşu değil, onun nasıl söylendiği yani üslûbudur.¹⁰

Eski edebiyatımıza ait bir eserin telif mi tercüme mi olduğu ayrımını net biçimde ortaya koyabileceğimiz bir kıstas bulunmamaktadır. Bununla birlikte tercüme eserin teşekkülüne dair bazı tasnifler yapılmıştır. En yaygın tasnife göre bu tür eserleri dörde ayırmak mümkündür: 1. Aslını bozmamak için

- 8 Konuyla alakalı teferruatlı bilgi için bkz. Mustafa Şeyhoğlu, *Kenzü'l-küberâ ve mehekkü'l-ulemâ (İnceleme, Metin, İndeks)*, haz. Kemal Yavuz, (Ankara: Atatürk Kültür Merkez Yayınları, 1991); Orhan Şâik, "Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-ulemâ", *Çevren*, IX, X ve XI, (Pristine: 1976). Teferruatlı bilgi için bkz. Mehmet Okuyan, *Necmüddin Dâye ve Tasavvufî Tesiri*, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2001); Derya Örs, "Necmüddîn-i Râzî: Hayatı ve Eserleri", *Nüsha*, 2/6 (2002): 19-34; Halil Baltacı, *Necmeddîn Dâye Râzî-Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2011). *Mirsâdu'l-İbâd* neşirleri: Necmeddîn Râzî, *Mirsâdu'l-İbâd*, haz. Hüseyin el-Hüseyinî, (yy., 1352); Necmeddîn Râzî, *Mirsâdu'l-İbâd*, haz. M. Emin Riyâhî, (Tahran: Şirket-i İntişârât-ı İlmî ve Ferhengî, 1973).
- 9 Saliha Paker, "Terceme, Telif ve Özgünlük Meselesi", *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları IX Metnin Hâlleri: Osmanlı'da Te'lif, Tercüme ve Şerh*, haz. Hatice Aynur v.dğr., (İstanbul: Klasik Yayınları, 2014), 38.
- 10 Zehra Toska, "İleriye Yönelik Araştırmalarla İlgili Olarak Eski Türk Edebiyatı Sahasında Yazılmış Olan Tercüme Metinleri Değerlendirmelerde İzlenecek Yöntem/ler Ne Olmalıdır?", *Journal of Turkish Studies- Türklük Bilgisi Araştırmaları [Agâh Sırrı Levend Hâtıra Sayısı I]*, (Cambridge: Department of Near Eastern Languages and Civilizations Harvard University, 2000), 24: 294.

kelime kelime yapılan tercüme, 2. Kelime kelime olmamakla birlikte aslına uygun yapılan tercüme, 3. Eserin konusu aktarılarak yapılan tercüme, 4. Genişletilerek yapılan tercüme. Bu sonuncu tercüme türü daha çok edebî eserlerde kendini gösterir. Şâir/mütercim kaynak olarak aldığı eseri birebir çevirmez, kimi bölümlerini nakleder, kimi bölümlerini ise aynen çevirir. Önemli bulduğu noktaları genişletir. Kendi duygu ve düşünce dünyasından eklemeler yaparak aktarır. O hâle getirir ki artık ona tercüme demek doğru olmaz. Yazar bazen bu türdeki eserine “kaynak eser sahibine” hürmeten tercüme adını vermiştir.¹¹

Yenbû-ı Hikmet'in tercüme olup olmadığı meselesindeki tereddütlerimizi Uşşâkî'nin, eserin kendi telifi olduğu yönündeki beyânından ve devrin telif anlayışından hareketle gidermeye gayret ettik. Zaten Uşşâkî ne yazdığı eserin *Mirsâdu'l-İbâd*'tan tercüme bölümler içerdiğini söyler ne de büyük oranda istifade ettiği bu eserin adını herhangi bir şekilde zikreder. Uşşâkî'nin *Yenbû-ı Hikmet*'i kaleme aldığını söylediği beyitlerdeki beyânı “**nazma götürmek, zebân-ı Türkî mecmu'a yazmak/ mecmu'a cem' itmek, beyân yazmak, düzetmek, tasnîf ve te'lîf**” şeklindedir.¹² Klasik edebiyatta tercüme geleneğine dair yapılmış çalışmalarda bu ibârelerin, bir eserin tercüme olduğunu gösterdiğine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte eserde *Mirsâdu'l-İbâd*'ın neredeyse 4/5'inden yararlandığı fakat yeni bir üslûp ile genişletilmiş ve zenginleştirilmiş olması sebebiyle *Yenbû-ı Hikmet*'in bir telif-tercüme hâlini aldığı kabul edilebilir.

Telif-Tercümede İzlenen Yol

Mirsâdu'l-İbâd beş bâb ve kırk fasıldan müteşekkildir. İlk fasıl 3, ikinci fasıl 5, üçüncü fasıl 20, dördüncü fasıl 4 ve beşinci fasıl 8 kısıma ayrılmıştır. *Yenbû-ı Hikmet* dört bâb ve toplam otuz destandır (“Fasıl” ismi *Yenbû-ı Hikmet*'te “destan”a dönüşmüştür). *Yenbû-ı Hikmet*'te *Mirsâdu'l-İbâd*'ın ilk dört bâbının tertip şemasına neredeyse tamamen sadık kalınmıştır. Bu bâbların aktarımına bakıldığında bazı bölümlerdeki konuyu pekiştiren eklemelerin haricinde kaynak metinden en fazla yüzde 10 oranında sapma görüldüğü söylenebilir. Bu da genellikle eksiltme değil yer değiştirme şeklinde kendini gösterir. Aşağıdaki mukayese tablosu incelendiğinde temel bölüm başlıklar aynen aktarılmakla birlikte *Yenbû-ı Hikmet*'te bazı alt başlıkların tertibindeki farklılık dikkat çeker. *Yenbû-ı Hikmet*'te destan ismi verilen bölümlerin, bazen kendisinden önceki destan içerisinde zikredilerek -kaynak metnin ak-

11 Ağâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1984), 80-81.

12 Tercüme faaliyetlerini ifade etmek için eski edebiyatımızda kullanılan kelimeler hakkında teferruatlı bilgi için bkz. Sadık Yazar, *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*, (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, 2011), 180-194.

sine- ayrıca başlıklandırılmadığı görülmektedir. Bununla birlikte bazen de kaynak metinde tek bir başlık altında ele alınan konuların *Yenbû-ı Hikmet*'te birden çok alt başlığa ayrılarak ifade edildiği tespit edilmiştir.

Eklemelelerin özellikle *Yenbû-ı Hikmet*'in baş kısımlarında yoğunlaştığı görülmektedir. Eserin ilk bâbından evvel giriş mahiyetindeki 531 beyitlik kısımda tevhid, yaratılış bahisleri, kelâmî deliller, naat, mirâciye, zamanın güvenilirmezliği, ilmin şerefi, ilim talebine teşvik için yazılan kasideler ile ilk bâbın 3. destanında yer alan münâcât ile İsmâil Şah'a ve Sinop şehrine yazılmış medhiyeler kaynak metinde yer almaz. Ayrıca *Yenbû-ı Hikmet*'teki en büyük ekleme eserin 2. bâbındaki 1. destanın ardından yapılmıştır. Bu yaklaşık 2000 beyitlik bir aşk hikâyesi olan *Şems ü Kamer*'dir.

Bu başlık altında öncelikle *Mirsâdu'l-İbâd*'ın ve *Yenbû-ı Hikmet*'in bölüm başlıkları karşılaştırarak birini diğerinden farklı kılan konu başlıkları incelenecektir. Akabinde, kaynak metindeki mensur ve manzum kısımların ayrı ayrı ne şekilde nazma aktarıldığına değinilecektir. Bu bağlamda *Mirsâdu'l-İbâd*'ın ilk dört bâbının manzum tercümesini ihtivâ eden *Yenbû-ı Hikmet*'in kaynak metinle arasındaki ilişki incelenecek, iki eser arasındaki ortak-farklı yönler ve *Yenbû-ı Hikmet*'te "eksiltme, ekleme, atlama, genişletme, yer değiştirme" gibi nakil usûlleri ortaya konmaya çalışılacaktır.

Bölüm Başlıkları

Mirsâdu'l-İbâd Bölüm Başlıkları	Yenbû-ı Hikmet Bölüm Başlıkları
	İstidlâl ez-şanâyi' bâ-Şâni' be-tarîk-i şînaht
	Der-beyân-ı işbât-ı şübût-ı hâkâyık-ı eşyâ ve esbâb-ı 'ilm be-tarîk-i kelâm
	Der-beyân-ı hudûş-ı 'âlem be-tarîk-i kelâm
	Der-beyân-ı hudûş-ı a' râz
	Der-beyân-ı hudûş-ı a' yân
	Der-beyân-ı vahdâniyyet-i Şâni'
	Fî-na'ti'n-nebiyyi şallallâhu aleyhi ve sellem
	Der-beyân-ı seyr-i mi' râci'n-nebî ' a. m.
	Çaşıdetün fi-medhi'n-nebiyyi 'aleyhi's-selâm
	Şikâyet ez-cefâ-yı eyyâm ve bi-vefâ-yı hengâm
	Çaşıde der-beyân-ı bi-emânî-i zamân
	Der-beyân-ı şeref-i 'ilm ve tahriż-kerden ber-taleb-i 'ilm ü 'irfân
Âgâz-ı kitâb, Fihrist-i ebvâb ve fuşûl	
BÂB-I EVVEL: Der-dîbâce-i kitâb ve ân müştamil est ber se fasl	BÂB-I EVVEL: Beyân-ı dîbâce-i kitâb ve ân müştemilest ber si-dâsitân der-beyân-ı (...)

Faşl-ı evvel: Der-beyân-ı ânki fâyide-i nihâden-i kitâb der-sühân-ı erbâb-ı tarîkat ve beyân-ı sülûk çe çizest?	
Faşl-ı düvvüm: Der-beyân-ı ânki sebeb-i nihâden-i in kitâb, çe bûd hâssa be-Pârsî	Dâsitân-ı düvvüm: Beyân-ı ânki nihâden-i in-kitâb ber-çe nehc ü nesik est
Faşl-ı süvvüm: Der-beyân-ı ânki in kitâb ber çe nesik ü nehc nihâde âmed	Dâsitân-ı süvvüm: Der-beyân-ı sebeb nihâden-i in-kitâb hâssa-i be-zebân-ı Türkî
	Çaşîdetün fi-medhî'l-emîri'l-kebîr İsmâ'îl bin İbrâhîm
	Der-şîfat-ı Bozdepe
	Çaşîdetün fi-şîfatı medîneti Sinob
	Özr engîhten der-nazm-ı kitâb
	Tulû' nümûden-i yâr-ı Şâmî
	İzhâr-ı 'aciz ve nümûden-i 'özr-hâ-yı bisyâr der-nazm-ı kitâb
	Fi'l-Münâcât
BÂB-I DÜVVÜM: Der-beyân-ı mebde'-i mevcûdât ve ân müstemil est ber penç faşl	BÂB-I DÜVVÜM: Beyân-ı mebde'-i mevcûdât ve in müstemilest ve fıtrat-ı ervâh ve merâtib-i ma' rifet-i ân
Faşl-ı evvel: Der-beyân-ı fıtrat-ı ervâh ve merâtib ve ma' rifet-i ân	
	Maṭla' -ı Dâsitân
	Şu' ûd kerden-i Kamer be-sür' at seyr ber-hevâ ve nüzûl kerden be-San' â-yı Yemen
	Ceng kerden-i Kamer bâ-leşker-i Şâh Qays
	Zârî kerden-i Şems ez-berây-ı firâk-ı Kamer
	Temşîl
	Tulû' nümûden-i Kamer ber-hevâ ve bâz ber-âmeden be-İrân ez-şehr-i Yemen
	Firistâden-i Şâh Kamer-râ be-ceng-i Gîlân
	Münâzâra-i Şâh bâ-Mürğ
	Reften-i Kamer ve cenk kerden-i leşker-i Mîr-i Gîlân
	Mürâca' at nümûden-i Kamer ez-Gîlân
	Müteğayyir şoden-i hâl-i Kamer ez-firâk-ı Şems
	Temşîl-i hâtîme-i dâsitân
	Bâz-âmeden-i Kamer be-şehr-i peder ve haber dâden ez-âverden-i Şems
	Âmeden-i Hakîm-i Fârisî be-cânib-i Rûm-ı [bâ]-Şems
	Maḳâlât-ı şabâ bâ-nâfe
	Hikâyet
	Su'âl be-hurşîd

	Su'âl ez-şeb
	Mükâleme-i ten bâ-cân
	Tercîh-i firâk ber-vişâl
	Dâmen keşîden-i meh-rûyî ez- ^ç âşîk-ı mihr-cûyî
	Su'âl-i ^ç âkîl ez-Mecnûn
	Bâz-âmeden be-ķışsa-i ğuşsa-i Şems
	Sefer-kerden-i Kamer bâz be-şehr-i Yemen sohbet-cûy-ı Şems
Faşl-ı düvvüm: Der-şerh-i melekûtiyyât ve medâric-i ân	Dâsitân-ı düvvüm: Der-şerh-i melekûtiyyât ve medâric
	Teşbih-i rûh be-Âdem ve ^ç aql be-Havvâ
	Cevâb-ı su'âl-i muğadder
Faşl-ı süvvüm: Der-zuhûr-ı ^ç avâlim-i muhtelif ez-mülk ü melekût	Dâsitân-ı süvvüm: Der-beyân-ı zuhûr-ı ^ç avâlim-i muhtelif ez-mülk-i melekût
	Ķuvâ-yı beşerî
	Ķuvâ-yı tabî ^ç î
	Beyân-ı ^ç âlem-hâ-yı ^ç ulvî
	Merâtib-i nüfûs
	Beyân-ı zuhûr-ı ^ç âlem-i mülk
Faşl-ı çehârüm: Der-bidâyet-i halkiyyet-i kâlib-ı insân	Dâsitân-ı çehârüm: Der-beyân-ı hilkat-i kâlib-ı insân
Faşl-ı pencüm: Der-bedv-i ta ^ç alluķ-ı rûh be-kâlib	Dâsitân-ı pencüm: Der-beyân-ı ta ^ç alluķ-ı rûh be-kâlib
	Münâcât kerden-i Âdem düvvüm bâr ve kabûl şoden-i tevbe-i û
	Âmurzîde şoden-i havbe ve kabûl bûd[en]-i tevbe
BÂB-I SÜVVÜM: Der-me ^ç âş-ı halk ve ân müstemilest ber-bîst faşl	DER-BÂB-I SÜVVÜM: Der-beyân-ı me ^ç âş-ı halk ve ân müstemilest ber hejdeh dâsitân dâsitân-ı evvel der-beyân-ı hucb-ı insânî ve âfât-ı ân
Faşl-ı evvel: Der-beyân-ı hucb-ı rûh-ı insân ez-ta ^ç alluķ-ı kâlib ve âfât-ı ân	
Faşl-ı düvvüm: Der-beyân-ı ta ^ç alluķ-ı rûh be-kâlib ve hikmet ve fevâid-i ân	Dâsitân-ı düvvüm: Ez-bâb-ı süvvüm der-beyân-ı hikmet-i ta ^ç alluķ-ı rûh be-kâlib ve fevâid-i ân
	Der-beyân-ı ma ^ç rifet-i nazârî
	Der-beyân-ı ma ^ç rifet-i şühûdî
Faşl-ı süvvüm: Der-beyân-ı ihtiyâc be-enbiyâ ^ç aleyhimü's-selâm der-perverîş-i insân	Dâsitân-ı süvvüm: Der-beyân-ı ihtiyâc be-enbiyâ ^ç a. m. [^ç aleyhimü's-selâm] der-perverîş-i rûh-ı insân
Faşl-ı çehârüm: Der-beyân-ı sebab-i nesh-i edyân ve hatm-i nübüvvet ber-Muhammed ^ç aleyhi's-selâm	Dâsitân-ı çehârüm: Der-beyân-ı nesh-i edyân ü sebab-i hatm-i nübüvvet-i ^ç aleyhi's-selâm

	Su'âl-i Müseviyân ve 'İseviyân
	Cevâb
	Cevâb-ı nesh-i edyân
	Der-beyân-ı cevâb be-tarîk-i tahkîk
	Beyân-ı vech-i şebih miyân-ı cân-ı nebî ve dil
Faşl-ı pencüm: Der-beyân-ı terbiyyet-i kâlib-ı insân ber-kânûn-ı şerî' at	Dâsitân-ı pencüm: Der-beyân-ı terbiyyet-i kâlib-ı insân ber-kânûn-ı şerî' at
	Der-beyân-ı hâşiyet-i rûze
Faşl-ı şeşüm: Der-beyân-ı tezkiyyet-i nefis-i insân ve ma' rifet-i ân	Dâsitân-ı şeşüm: Der-beyân-ı tezkiyyet-i nefis ve ma' rifet-i ân
Faşl-ı heftüm: Der-beyân-ı taşfiyye-i dil ber kânûn-ı tarîkat ve ma' rifet-i ân	Dâsitân-ı heftüm: Der-beyân-ı taşfiyye-i dil ber-kânûn-ı tarîkat
Faşl-ı heştüm: Der-beyân-ı tahtliyye-i rûh ber kânûn-ı hakîkat ve ma' rifet-i ân	Dâsitân-ı heştüm: Der-beyân-ı tahtliyye-i rûh ber-kânûn-ı hakîkat
Faşl-ı nehüm: Der-beyân-ı ihtiyâc be-şeyh der-terbiyyet-i insân ve sülûk-i râh	Dâsitân-ı nehüm: Der-beyân-ı ihtiyâc be-şeyh der-terbiyyet-i insân ü sülûk-i râh
Faşl-ı dehüm: Der-beyân-ı maqâm-ı şeyhî ve şerâyit ve şifât-ı ân	Dâsitân-ı dehüm: Der-beyân-ı maqâm-ı şeyhî ve şerâyit ve şifât-ı ân
Faşl-ı yâzdehüm: Der-beyân-ı şerâyit ve şifât-ı mürîdî ve âdâb-ı ân	Dâsitân-ı yâzdehüm: Der-beyân-ı şifât-ı mürîdî ve şerâyit ve âdâb-ı ân
Faşl-ı düvâzdehüm: Der-beyân-ı ihtiyâc be-zîkr ve ihtîşâş-ı zîkr be-lâ ilâhe illallâh	Dâsitân-ı düvâzdehüm: Der-beyân-ı ihtiyâc be-zîkr ü ihtîşâş be-zîkr-i lâ-ilâhe illallâh ve keyfiyyet-i zîkr goften ve âdâb-ı şerâyit-i ân ve beyân-ı ihtiyâc-ı mürîd be-telkîn-i zîkr-i û şeyh ve hâşiyet-i ân
Faşl-ı sîzdehüm: Der-beyân-ı keyfiyyet-i zîkr goften ve şerâyit ve âdâb-ı ân	Dâsitân-ı sîzdehüm: Der-beyân-ı ihtiyâc-ı halvet ve şerâyit ve âdâb-ı ân
Faşl-ı çehârdehüm: Der-beyân-ı ihtiyâc-ı mürîd be-telkîn-i zîkr ez-şeyh ve hâşiyet-i ân	Dâsitân-ı çehârdehüm: Der-beyân-ı ba' zî vekâyi' -i gaybî ve fark-ı miyân-ı hâb [u] vâkı' a
Faşl-ı pânzdehüm: Der-beyân-ı ihtiyâc be-halvet ve şerâyit ve âdâb-ı ân	Dâsitân-ı pânzdehüm: Der-beyân-ı müşâhedât-ı envâr ve merâtib-i ân
Faşl-ı şânzdehüm: Der-beyân-ı ba' zî vekâyi' -i gaybî ve fark miyân-ı hâb u vâkı' a	Dâsitân-ı şânzdehüm: Der-beyân-ı mükâşefât ve envâ' -ı ân
Faşl-ı hefdehüm: Der-beyân-ı müşâhedât-ı envâr ve merâtib-i ân	Dâsitân-ı hefdehüm: Der-beyân-ı tecellî-yi zât ve şifât-ı Hudâvendî
	Der-beyân-ı fark der-beyân-ı müşâhede ve mükâşefe ve tecellî
Faşl-ı hecdehüm: Der-beyân-ı mükâşefât ve envâ' -ı ân	Dâsitân-ı [hejdehüm]: Der-beyân-ı vuşûl be-hazret-i Hudâvendî bî-ittisâl ve infisâl
Faşl-ı nüvezdehüm: Der-beyân-ı tecellî-yi zât ve şifât-ı Hudâvendî	
Faşl-ı bîstüm: Der-beyân-ı vuşûl be-hazret-i Hudâvendî bî-ittisâl ve infisâl	

BÂB-I ÇEHÂRÛM: Der-beyân-ı me'âd-ı nüfus-ı sü'adâ ve eşkıyâ ve ân müştemil est ber çehâr faşl	BÂB-I ÇEHÂRÛM: Der-beyân-ı me'âd-ı nüfus-ı sü'adâ ve eşkıyâ ve ân müştemil est ber-çehâr dâsitân-ı evvel der-beyân-ı me'âd-ı nefsi-zâlim ve ân nefsi-levvâme est
Faşl-ı evvel: Der-me'âd-ı nefsi-zâlim ve ân nefsi-levvâme est	
Faşl-ı düvvüm: Der-me'âd-ı nefsi-mukteşid ve ân nefsi-mülhime est	Dâsitân-ı düvvüm: Der-beyân-ı nefsi-mukteşid ve ân nefsi-mülhime est
	Der-beyân-ı ibtidâ ve intihâ'-i mağâmât-ı nefsi
Faşl-ı süvvüm: Der-me'âd-ı nefsi-sâbık ve ân nefsi-mutme'inne est	Dâsitân-ı süvvüm: Der-beyân-ı me'âd-ı nefsi-sâbık ve ân nefsi-mutme'inne est
Faşl-ı çehârüm: Der-me'âd-ı nefsi-eşkâ ve ân nefsi-emmâre est	Dâsitân-ı çehârüm: Der-beyân-ı me'âd-ı nefsi-eşkâ ve ân nefsi-emmâre est
	Hâtîme-i kitâb
BÂB-I PENCÛM: Der-beyân-ı sülûk-i tavâ-yif-i muhtelif ve ân müştemil est ber heşt faşl	
Faşl-ı evvel: Der-beyân-ı sülûk-i mülûk ve erbâb-ı fermân	
Faşl-ı düvvüm: Der-beyân-ı hâl-i mülûk ve sîret-i îşân bâ her tâ-yife ez-re'âyâ ve şefkat be-ahvâl-i halk	
Faşl-ı süvvüm: Der-beyân-ı sülûk-i vüzerâ ve aşhâb-ı kalem u nüvvâb	
Faşl-ı çehârüm: Der-beyân-ı sülûk-i 'ulemâ ez-fakîhân ve müzekkirân ve kudât	
Faşl-ı pencüm: Der-beyân-ı sülûk-i erbâb-ı ni'am ve aşhâb-ı emvâl	
Faşl-ı şeşüm: Der-beyân-ı sülûk-i rü'esâ ve dehâkîn ve müzâra'ân	
Faşl-ı heftüm: Der-beyân-ı sülûk-i ehl-i ticâret	
Faşl-ı heştüm: Der-beyân-ı sülûk-i muhterife ve ehl-i şinâyi'	

Yukarıdaki iki eserin sadece başlıklarını incelediğimizde bile *Yenbû-ı Hikmet*'te genişletme usûlü bir tercümenin hâkim oluşuna dair ilk ipuçları göze çarpmaktadır. Genişletme, konunun dışına çıkmayan, onu pekiştiren eklemelerle yapılmıştır. Kaynak metinden tercüme yapılan eklemeler nesirden nazma geçişin doğasına uygun olarak bir miktar sanat gayesi taşımakta, tevhid, münâcât, naat vb. de ekleyerek mesnevinin icaplarını yerine getirmektedir. Uşşâkî'nin sanat gayesi, kaynak metinde yer alan 1-2 beyti, 8-10 beyte kadar çıkararak tercüme ve tasvir-teşbihlerle örülü birkaç beyitle dahi kendini göstermektedir.

Mensurdan Manzuma Örnekler:

Burada öncelikle kaynak metindeki mensur kısımların *Yenbû-ı Hikmet*'te nazma aktarılmasıyla ilgili genel örnekler verilecektir. Aşağıdaki verilecek örneklerin, Uşşâkî'nin *Mirsâdu'l-İbâd*'tan ne derece faydalandığını ve eseri- ne neden telif-tercüme denmesi gerektiğini göstermesi bakımından yeterli olacağı kanaatindeyiz:

وجه نهم آنک سلوک این راه مرید را بواسطه ذکر تواند بود، و ذکر که بخود گوئی تمام مفید نباشد تا آنکه که بتلقین از شیخی کامل نستانی، چنانک شرح آن در فصل احتیاج بتلقین ذکر از شیخی گفته آید، ان شاء الله¹³

ifadeleri *Yenbû-ı Hikmet*'te aşağıdaki şekilde tercüme edilmiştir:

7884. Budur vech-i nehüm bu yolda iy şâh

Ki zıkr itse gerekdür sâlik-i râh

7885. Ne dil-kim yolda zıkrullâh itmez

Varup bî-zıkr ol Allâh'a yitmez

7886. Ger ol telkînsiz olsa zıkre hüd gûy

Aña mezkûr açmaz perdeden rûy

7887. Gerek telkîn ider bir şeyh aña

K'ide şerh anı telkîn faşlı saña¹⁴

Kaynak eserden yapılan mensur tercümeler genellikle paralellik arzeder:

خواجه علیه السلام در استدعاء «ارنا الاشياء كما هي» ظهور انوار صفات لطف و قهر میطابید. زیرا که هر چیز را که در دو عالم وجودی است یا از پرتو انوار صفات لطف اوست، یا از پرتو انوار صفات قهر او، والا هیچ چیز را وجودی حقیقی که قائم بذات خود بود نیست، و وجودی حقیقی حضرت لا یزالى ولم یزلی راست، چنانک فرمود «هو الاول و الاخر و الظاهر و الباطن»¹⁵

9711. Du' âsında hem kıl nigâhı

Ki didi erina'l-eşyâ' kemâ-hî

9712. Bu envâr-ı şifât-ı luṭf u ḳahrı

Diledi bu-y-[ı]dı maḳşûd-ı behri

9713. Dü ' âlemde ne şey kim var vücûdı

' Ademdi bu vücûdı buldı cûdı

9714. Olur ol pertevi luṭf-ı cemâlûñ

Olur ya pertevi ḳahr-ı celâlûñ

13 Necmeddîn-i Dâye, *Mirsâdu'l-İbâd*, haz. Muhammed Emin Riyâhî, (Tahran: Şirket-i İntişârât-ı İlmî ve Ferhengî, 1973), 234.

14 Uşşâkî, *Yenbû-ı Hikmet*, 241a.

15 Dâye, *Mirsâdu'l-İbâd*, 309.

9715. Ve illâ hiç şey' yokdur yüziyle
Ki kıyım ola tura kendüziyle
9716. Hâkîki yokdur eşyânun vücûdı
Mecâzîdür kamu cânun vücûdı
9717. Mecâzîdür vücûdı bu cihânun
Hâkîki bes vücûd anuñdur anuñ
9718. Vücûd anuñ-ki ol Şâh-ı ezeldür
Vücûdı Lâ-yezâl ü Lem-yezeldür
9719. Odur evvel yine hem âhîr oldur
Odur bâtın yine hem zâhir oldur¹⁶

Uşşâkî her bir bölüme başlarken kaynak metinden bağımsız olarak fakat konuya mutabık açıklayıcı giriş cümleleri ile her bölümün tamamlanmasından önce mahlasını da içeren duâ beyitleri eklemiştir:

چون معلوم شد که بندهای طلسم وجود انسانی جز بکلید شریعت نمیتوان گشود، حقیقت دان که شریعت را صاحب شرع ببايد، و آن انبیانند علیهم السلام باقی چند وجه دیگر در فصل بیان احتیاج بشیخ گفته آید ان شاء الله، تا معلوم گردد که چون بشیخ حاجت است، بیغمبر اولیتر که حاجت باشد. والله اعلم بالحقیت¹⁷

5601. Bu insânî tılısmun çün hâkîkat
Bilindi kim kilididür şerî' at
5602. Şerî' at olmasa dendâne âsân
Açıbilmez bu müşkil bendi bir cân
5603. Şerî' at olsa şâhib-şer'-i ma' lûm
Gerekdür kim bu lâzımdur o melzûm
5604. O şâhib-şer' i bil-kim enbiyâdur
Kamuya yolda anlar muhtedâdur
5605. Bu insânî tılısmun şer' le bil
Kilidine o cânlar buldılar dil
5606. Hâkîkat toğrı yol anlar gidüpdür
Bu evde fetḥ ü bâb anlar idüpdür
5607. Nebilerdür bil aşhâb-ı hâkîkat
Tarîkat anlaruñdur hem şerî' at
5608. Kim uydı anlara maşşûda yetdi
Kim uymadı ammâ-ki yile gitdi

16 Uşşâkî, *Yenbû-ı Hikmet*, 294b.

17 Dâye, *Mirsâdu'l-İbâd*, 129-130.

5609. Şu kim bî-şer' -i Aḥmed gire yola
Murâda irmedin yolda yoğ ola
5610. Zimâm-ı cânı vir ol cân eline
Ki irgüre seni cânân iline
5611. İlâhî bizi ceş it şâh-ı şer' e
Şürû' itdür revân ol râh-ı şer' e
5612. Ḥabîbüñ kıl imâm u muḳtedâmuz
Resûlüñ kıl hümâm ü piş-vâmuz
5613. Tılsım-ı bestemüzüñ bendini aç
Başumıza nihân gencüñ şaçu şaç
5614. Elin 'Uşşâk[î]'nüñ al eyle irşâd
Dilin dil kıl tılsım açmağda üstâd
5615. Kuluñdur ḥabs-i kâlıbdan ḥalâş it
Ġarîbüñdür karîb-i yâr-ı ḥâşş it¹⁸

Manzumdan Manzuma Örnekler:

Uşşâkî, *Mirsâdu'l-İbâd*'taki manzum parçaların hepsini eserine almamıştır. Manzumdan yaptığı nakillerde bazen kelime kelime, bazen karışık olarak, bazen sadece tek bir beyti tercümeyle başvurmuştur. Bazen dizelerin, bazen beyitlerin yerlerini değiştirmiştir. Bazen de yalnızca kavradığı biçimde anlamları aktarmakla yetinmiştir:

منشور غمش به هر دل و جان ندهند	ملك طلبش به هر سليمان ندهند
کين درد به طلبان درمان ندهند ¹⁹	درمان طلبان زدرد او محرومند

Kaynak metindeki bu iki beyit, *Yenbû-ı Hikmet*'te aşağıdaki beyitlerin ilk ikisinde aktarılmakla birlikte mânâsı genişletilmiş ve beş beyitlik bir manzumeye dönüştürülmüştür:

1. Mülki talebi degme Süleymân'a virilmez
Menşûrı ğamı cümle dil ü cânâ virilmez
2. Dermân taleb idendür anuñ derdine maḥrûm
Çün derdi anuñ ṭâlib-i dermâna virilmez
3. Şol genc-i sa' âdet-ki olur kufli derinde
Açmağa anı her dile dendâne virilmez
4. 'Işkuñ meyini maḥrem-i cânâne ider nûş
Bî-gâneye ol bezmde peymâne virilmez

18 Uşşâkî, *Yenbû-ı Hikmet*, 171b-172a.

19 Dâye, *Mirsâdu'l-İbâd*, 12.

5. Sultân o ki yâr ışiginüñ ola gedâsı
Lîkin o gedâlık kamu sultâna virilmez²⁰

Uşşâkî,

با یار نواز غم کهن باید گفت با او به زبان او سخن باید گفت
لا تفعل و افعال نکند چندین سود چون باعجمی کن و مکن باید گفت²¹

beyitlerinin yalnızca ilkini nakletmeyi tercih etmiştir:

845. Yeñi yâra di eski ğuşşa sözin
Dilince di aña bu kışşa sözin²²

بارید به باغ ما تگرگی وز گلبن ما نماند برگی²³

beytinde olduğu gibi bazen *Mirsâdu'l-İbâd*'taki kelimeler aynen kullanılmıştır:

858. Qazânuñ başuma yağıdı tegergi
Qomadı gül-bünümde hîç bergi²⁴

شمع ازلی دل منت پروانه جان همه عالمی مرا جانانه
از شور سر زلف چو زنجیر تو خاست دیوانگی دل من دیوانه²⁵

beyitlerinin ilki *Yenbû-ı Hikmet*'te nakledilirken mısraların yerleri deĝiştirilmiştir. Yukarıdakilerin tercümesi dışında kalan beş beyit de genişletmeye örnek olmuştur:

1. Cânı dü cihânuñ baña cânâne olupdur
Göñlüm ezeli şem'ine pervâne olupdur
2. Zencîr-i şaçunu şûrı içindendür ezelde
Sevdâ-zede dil şimdi ki dîvâne olupdur
3. Peymân-ki bu cân eyledi ten câmla nâzük
Anda mey-[i]di bunda bu peymâne olupdur
4. Cân olsa n'ola 'âşık cânâne cihânda
Cânunu ezeli 'âşık-ı cânâne olupdur
5. Ben olam o ben ma'nide biliş degilüz yâd
Şûretde velî ol baña bî-gâne olupdur
6. Târı anuñ ü pûdı benüm câme-i 'ışkuñ
Qaddüme bugün cübbe-i şâhâne olupdur

20 Uşşâkî, *Yenbû-ı Hikmet*, 19b.

21 Dâye, *Mirsâdu'l-İbâd*, 15.

22 Uşşâkî, *Yenbû-ı Hikmet*, 27b.

23 Dâye, *Mirsâdu'l-İbâd*, 20.

24 Uşşâkî, *Yenbû-ı Hikmet*, 28a.

25 Dâye, *Mirsâdu'l-İbâd*, 49.

7. ‘Uşşâkî evi nice yapıla çün ezelden
Şol genc-i revân ‘ışkla vîrâne olupdur²⁶

و ما اسلطان الا البحر عظما و قرب البحر محذور العواقب²⁷

beytinde olduğu gibi bazen bir beytin tek mısraı tercüme edilmeden, aynen aktarılmıştır:

3553. Degil sulţânlar illâ baħr i ʔâlib
Ve ʔurbû'l-baħrı maħzûru'l-‘avâķib²⁸

بوی جوی مولیان آید همی بوی یار مهربان آید همی²⁹

beyti bazı eklemelerle genişletilerek şöyle tercüme edilmiştir:

1. Bâd-ı cûy-ı Mûliyân geldi bana
Bûy-ı yâr-ı miħribân geldi bana
2. Hicr-i cânân-ile ben bî-cân idüm
Yine bu dem bûy-ı cân geldi baňa
3. Şubħ-ı iķbâlüm toğup uyandı baħt
ʔâli‘üm Ėüni ‘ayân geldi baňa
4. Ƙalmıř-ıdum Bî-nişân’dan bî-nişân
Yine uř andan niřân geldi baňa
5. Cân dimâğı yine ʔoldı bûy-ı dost
Ėör ne Ėoř bûy armaĖân geldi bana³⁰

Kaynak metindeki Arapça beyit iktibasları *Yenbû-ı Hikmet’e* genellikle hem metniyle hem de tercümesiyle birlikte aktarılmıştır:

لو لا مفارقة الاحباب ما وجدت لها المنايا الى ارواحنا سبلا³¹

4867. Eger hicrân-ı cânân olmayaydı
Ecel cânumuza yol bulmayaydı³²

Velev lâ müfâraķatü'l-aħbâbi mâ vecedet leha'l-menâyâ ilâ-ervâħinâ sübülâ³³

Tek beytin iki beyitte ifadesini bulduğu ve kaynak metindeki ibârenin *Yenbû-ı Hikmet’te* tekrarı şeklindeki bir diğer örnek şöyledir:

26 Uşşâkî, *Yenbû-ı Hikmet*, 105b.

27 Dâye, *Mirsâdu'l-İbâd*, 50.

28 Uşşâkî, *Yenbû-ı Hikmet*, 106b.

29 Dâye, *Mirsâdu'l-İbâd*, 60.

30 Uşşâkî, *Yenbû-ı Hikmet*, 114b.

31 Dâye, *Mirsâdu'l-İbâd*, 103.

32 Uşşâkî, *Yenbû-ı Hikmet*, 150a.

33 Ebü't-Tayyib el-Mütenebbî, *Dîvânu Mütenebbî*, (Beyrut: Dâru Beyrut li't-tıbaa ve'n-neşri, 1983), 17.

قد تحيرت فيك خذ بيدي يا دليلا لمن تحير فيك³⁴

7631. Diye k'iy dost elüm tüt zelilem
Delîl ol-kim yoluñda bî-delîlem

7632. Elüm al düşmişem ben bende hayrân
Degülem bende ol-dem sende hayrân³⁵

Tahayyertü fike huz bi-yedî yâ-delîlen li-men tahayyera fike

Aşağıdaki örnek de Arapça ibârelerin tercümesinde vezin icabı farklı bir usûl olarak *Yenbû-ı Hikmet*'te yer almıştır:

اقتلونني يا ثقاتي ان في قتلي حياتي
وحياتي في مماتي ومماتي في حياتي³⁶

7615. Diye kim uqtulûmî yâ şikâtî
Diye hem inne fî-katlı hayâtî

7616. Hem ide ve hayâtî fî-memâtî
Hem ide ve memâtî fî-hayâtî³⁷

Eserde vezni korumak adına tercümede kelime tasarrufunda bulunuldu-ğ u da olmuştur. "Hayır" mânâsına gelen "نه (ne)" kelimesini Uşşâkî "Ne ne" biçiminde metnine aktarmıştır:

خاك آدم هنوز نابيخته بود عشق آمده بود و در دل آويخته بود
اين باده چو شير خواره بودم خوردم ني ني مي و شير باهم آميخته بود³⁸

1. Türâbı Âdem'ün nâ-bîh̄te-y-idi
Anuñ tab'ima 'ışk âvîh̄te-y-idi
2. Ben içdüm şîr-h̄âr-iken bu meyde
Ne ne kim şîr ü mey âmîh̄te-y-idi³⁹

Âyet-Hadis Nakil Örnekleri:

Kaynak metindeki âyet ve hadislerin büyük çoğunluğu *Yenbû-ı Hikmet*'e aktarılmıştır. Bazen âyet ve hadislerin Arapça metinleri beyitler arasında aktarılma ile kalmamış, bir veya birkaç beytin içinde de bu ibâreler açıklanmış, bazen de metnin tamamı verilmeksizin beyit içinde kısmî iktibasla ibârenin bir kısmı tekrar zikredilmiştir:

34 Dâye, *Mirsâdu'l-İbâd*, 223.

35 Uşşâkî, *Yenbû-ı Hikmet*, 233b.

36 Dâye, *Mirsâdu'l-İbâd*, 223.

37 Uşşâkî, *Yenbû-ı Hikmet*, 232b.

38 Dâye, *Mirsâdu'l-İbâd*, 70.

39 Uşşâkî, *Yenbû-ı Hikmet*, 122a.

وجملگی ملاً اعلیٰ را پیش تخت ماسجود فرمود، و بر ما ندای «الذین اصطفینا من عبادنا» در ملک و ملکوت داد⁴⁰

3569. Cihân-ı mülk ü melkût içre peydâ
Nidâ-yı ıstafeynâ itdi a' lâ⁴¹

و بر اظهار این قدرت بر حضرت خداوندی ثنا گفت که «اولیس الذی خلق السموات والارض بقادر علی ان یخلق مثلهم بلی وهو الخلاق العلیم انما امره اذا اراد شیئا ان یقول له کن فیکون فسبحان الذی بیده ملکوت کل شیء والیه ترجعون»⁴²

3618. Şenâ idüp özine hazret-i Zât
Dir eve-leyse'llezî hâlağa's-semâvât

3619. Yaradan yir ü gök olmaz mı Qâdir
Ki ide halk-meşel anlara zâhir

3620. Belî Qâdir'dür Evvel'dür Qadîm ol
Cihân halkî vü Hallâku'l- Alîm ol

3621. O bir şey'e dilese kevn idüp 'avn
İder kün diyüp emr ol şey' bulur kevn

3622. Anı tesbîh iderem k'oldurur Hay
Elindedür anuñ melkût-ı her şey'

3623. Zâmîr ü zâhir anuñ râci' idür
Cihânuñ ol maşîr u merci' idür

Eve-leyse'llezî hâlağa's-semâvâti bi-qâdirin 'alâ en-yaḥluḳa mişlehüm belâ ve hüve'l-hallâku'l- alîm⁴³

Uşşâkî bazen de kaynak metinde geçen bir hadisi kısmî iktibas yolu ile beyte yerleştirmeyi yeterli görmüş, hadis metninin tamamını kitabına almamıştır:

باخواجه کاینات میگفتند «ما كنت تدرى ما الكتاب ولا الايمان ولكن جعلناه نورا نهدي من نساء من عبادنا» بیابانی چنین بی پایان یقین باشد که بی دلیلی دیده بخش نتوان رفت⁴⁴

7729. Nebîmüz h'âce-y-iken kâyinâta
Ser-i sâlâr-iken râh-ı necâta

7730. İştîdi böyle rabbinden hîfâb ol
Ki uş mâ-küntê tadrî me'l-kitâb ol

7731. Nişânsız böyle bî-pâyân beyâbân
Qaçan seyr olmaz reh-bersiz âsân

40 Dâye, *Mirsâdu'l-İbâd*, 50.

41 Uşşâkî, *Yenbû-ı Hikmet*, 107a.

42 Dâye, *Mirsâdu'l-İbâd*, 52.

43 Uşşâkî, *Yenbû-ı Hikmet*, 108b.

44 Dâye, *Mirsâdu'l-İbâd*, 228.

7732. Gerek bir pîr o gence reh-ber ola
Bu yolda bir cüvân tâ menzil ala⁴⁵

Necmeddîn-i Dâye eserine, iktibas yoluyla eklediği beyitlerin sahiplerini çoğunlukla zikretmemiştir. Beyitler Dâye'nin kendisine âit ise bunu "fakîr/ müellif şöyle der" şeklinde belirtmiştir. Uşşâkî *Yenbû-ı Hikmet*'te Dâye'nin şiirlerini bazen isimli bazen de isimsiz olarak aktarmıştır. Zira öznenin (yazar) kaynak metinde "ben" olduğu yerler tercümede "o" olmuştur.

این ضعیف در خوارزم سالکی را دید او را شیخ ابو بکر میگفتند، از خراسان از ولایت جام بود، از جمله مجذوبان حق بود، شیخی معین نداشته بود...⁴⁶

ibâresine göre "Necm-i Dâye şöyle buyurdu" denilerek *Mirsâdu'l-ibâd* sahibi-ne atıfta bulunulur:

7861. Meger günlerde bir gün Necm-i Dâye
Ki şaldı şehr-i Harezem üzre sâye

7862. Şataşdı anda bir şeyhe ki nâmı
Dimişlerdi aña Bû Bekr-i Câmî

7863. Yoğ-ıdı şeyhi anuñ mâ-sebağdan
Olurdu cümle-i meczûb-ı Hağ'dan⁴⁷

Akabinde gelen beyitlerde *Mirsâdu'l-İbâd* müellifinin kendisini "fakîr" olarak nitelediği aşağıdaki ifâdeleri aktarırken Uşşâkî, Dâye'yi "ter müşkin" diyerek vasfetmiştir:

این ضعیف این حکایت در خدمت شیخ خویش سلطان طریقت و مقتدای حقیقت مجد الدین بغدادی رضی الله عنه باز گفت⁴⁸

7872. O ter müşkin ulular şöhetinde
O Mecdü'd-dîn-i Bağdâdî katında

7873. İdüp Bû Bekr-i Câmî'den rivâyet
Revân Necm itdi bu hâli hikâyet⁴⁹

ما را خراسان نه عراق است مراد وز یار نه وصل و نه فراق است مراد
با هیچ مراد جفت نتوانم شد طاقم ز مرادها که طاق است مراد⁵⁰

Dâye'ye âit bu beyitler aktarılırken hem özne Uşşâkî olmuştur hem de genişletme yapılarak aşağıdaki gibi nakledilmiştir:

45 Uşşâkî, *Yenbû-ı Hikmet*, 236a.

46 Dâye, *Mirsâdu'l-İbâd*, 233.

47 Uşşâkî, *Yenbû-ı Hikmet*, 240a.

48 Dâye, *Mirsâdu'l-İbâd*, 233.

49 Uşşâkî, *Yenbû-ı Hikmet*, 240b.

50 Dâye, *Mirsâdu'l-İbâd*, 155-156.

1.   Âlemde ne tâc u ne burâk oldu murâdum
Bu evde ne şuffa ne revâk oldu murâdum
2. Cüft olmazam hiç murâd-ıla ne tâkat
Mihrâb-ı kaşuñ haqqı ki tâk oldu murâdum
3. Ağzı gibi yâruñ leb-i şevkinde kim ol-dem
Hiç anda ne bâl u ne mezâk oldu murâdum
4. Virdüm zen-i dünyâya talâk-ıla şadâkın
Dağı ne nikâh u ne talâk oldu murâdum
5.   Uşşâkî tavâf eyle gönül kaç besini râst
Benüm ne şifahân ne   irâk oldu murâdum⁵¹

Mirsâdu'l-İbâd'ın ilk bâbının ikinci faslı eserin husûsen Farsça telifinin sebepleri başlığını taşır. Bu başlık altında Dâye, hayatı hakkında bilgi verir, yaşadığı dönemde Harezmi ve Horasan bölgeleri, Moğol istilası ve Anadolu hakkında bilgi verip İslâm coğrafyasındaki sıkıntıları dile getirir. Eserini Selçuklu Sultanı Alâeddîn Keykûbad'a ithâfen kaleme aldığını ifâde eder.⁵² Dâye'nin bu bağlamda kullanıldığı ifadelerin benzerlerini Uşşâkî *Yenbû-ı Hikmet*'te kimi zaman aynen aktarır sadece şahıs ve yer isimlerini değiştirerek kullanmıştır. Mesela *Mirsâdu'l-İbâd*'ta Moğol zulmünden kaçıışı ifade eden mısralar *Yenbû-ı Hikmet*'te kişisel bir hicret ve ondan doğan sıkıntıların ifadesine dönüşmüştür (bkz. 858-948. beyitler/28^a-30^b).

Genişletmenin tarihsel bir örneği olması sebebiyle *Yenbû-ı Hikmet*'te yer alan Hurûfilik eleştirisini de zikretmek gerekir. *Mirsâdu'l-İbâd*'ta bâtl ehline ve hevâlarına esir olan gruplar sıralanırken aralarında Hurûfiler zikredilmemiştir.⁵³ Zira o dönemin bâtl grupları arasında Hurûfiler yer almaz. Bununla birlikte *Yenbû-ı Hikmet*'te bu batıl ehli gruplara eserin yazıldığı dönemde zuhûr etmiş olan Hurûfiler örnek gösterilmiştir (bkz. 589-630. beyitler/20^a-21^b).

SONUÇ

Sonuç olarak, *Yenbû-ı Hikmet*'in, *Mirsâdu'l-İbâd*'tan bazen kelime kelime, bazen sadece mealen, bazen de esas konuya mutâbık olarak genişletilmiş tercümeyle yazıldığını, bununla birlikte hacimli ve farklı bölümler içermesi itibarıyla de bir telif-tercüme olduğunu söyleyebiliriz. Zira Uşşâkî konulara kendinden katkılarda bulunmuş, edebî kişiliğini ortaya koymuş ve böylece Klasik Türk Edebiyatı telif geleneği çerçevesinde yeni bir eser meydana getirmiştir.

51 Uşşâkî, *Yenbû-ı Hikmet*, 186a.

52 Dâye, *Mirsâdu'l-İbâd*, haz. Muhammed Emin Riyâhî, (Mukaddime), 15-27.

53 Teferruatlı bilgi için bkz. Dâye, *Mirsâdu'l-İbâd*, haz. Muhammed Emin Riyâhî, (Mukaddime), 12-13.

KAYNAKÇA

- BALTACI, Halil. *Necmeddin Dâye Râzî-Hayatı Eserleri ve Tasavvuf Görüşleri*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2011.
- EBÜ'T-TAYYİB EL-MÜTENEBBÎ. *Dîvânu Mütenebbî*. Beyrut: Dâru Beyrut li't-tıbaa ve'n-neşri, 1983.
- GÖKYAY, Orhan Şâik. "Kenzü'l-Küberâ ve Mahekkü'l-ulemâ". *Çevren*, IX, X ve XI, (Pristine, 1976).
- HÜSÂMEDDİN UŞŞÂKÎ. *Dîvân-ı Dâsitân*. Uşşâkî Tekkesi Kataloğu: 358. Süleymaniye Kütüphanesi.
- LEVEND, Ağâh Sırrı. *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1984.
- OKUYAN, Mehmet. *Necmüddin Dâye ve Tasavvufî Tesiri*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2001.
- OKUYAN, Mehmet. "Necmeddîn-i Dâye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*. 32: 496-497. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- ÖRS, Derya. "Necmüddîn-i Râzî: Hayatı ve Eserleri". *Nüsha* II/6 (2002): 19-34.
- PAKER, Saliha. "Terceme, Telif ve Özgünlük Meselesi". *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları IX Metnin Hâlleri: Osmanlı'da Te'lif, Tercüme ve Şerh*. haz. Hatice Aynur v.dğr. 36-71. İstanbul: Klasik Yayınları, 2014.
- RİYÂHÎ, Muhammed Emin. *Necmeddîn-i Dâye Mirsâdu'l-İbâd*. Tahran: Şirket-i intişârât-ı ilmî ve ferhengî, 1973.
- TOSKA, Zehra. "İleriye Yönelik Araştırmalarla İlgili Olarak Eski Türk Edebiyatı Sahasında Yazılmış Olan Tercüme Metinleri Değerlendirmelerde İzlenecek Yöntem/ler Ne Olmalıdır?". *Journal of Turkish Studies- Türklük Bilgisi Araştırmaları [Ağâh Sırrı Levend Hâtıra Sayısı I]*. 24: 291-305. Cambridge: Department of Near Eastern Languages and Civilizations Harvard University, 2000.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*. 1. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1972.
- YAVUZ, Kemal. *Mustafa Şeyhoğlu, Kenzü'l-küberâ ve mehekkü'l-ulemâ (İnceleme, Metin, İndeks)*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1991.
- YAZAR, Sadık. *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, 2011.
- YÜCEL, Yaşar. *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar, XIII-XV. Yüzyıllarda Kuzey-Batı Anadolu Tarihi, Çobanoğulları Beyliği-Candaroğulları Beyliği*. 1. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.